

Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi (Bodrum Kalesi)'ndeki Mezar Taşları*Tombstones in Bodrum Museum of Underwater Archaeology (Bodrum Castle)**Araştırma Makalesi – Research Article***Ayşe AYDIN**

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü

ayseydin70@gmail.com, ORCID Numarası|ORCID Numbers: 0000-0001-5944-6347**Öz**

Başkent İstanbul'da geliştirilen Batılılaşma dönemi sanatının üslup özellikleri 18. ve 19. yüzyıllarda Batı Anadolu Bölgesi'nde yapılan mezar taşlarının form ve süsleme programlarında da görülür.

Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi'ndeki 19. yüzyıl ilk yarısına tarihli mermerden on bir adet mezar taşı da yapıldıkları dönemin sanat zevkini yansıtmaktadır.

1-8 numaralı mezar taşı üçgen formu tepelikli, 9-11 numaralı mezar taşı ise bitkisel tepeliklidir. Mezar taşları süsleme programı

daki konularına göre mimari tasvirli (1-4), cami ve vazo/kâsede çiçek tasvirli (5-7), cami ve akantus tasvirli (8), çiçek tasvirli (9-10) ve vazoda üsluplaştırılmış Hayat Ağacı tasvirli (11) şeklinde gruplandırılırlar.

Hepsi kadınlara ait mezar taşlarında süslemeler tepelik bölümünde, tepelik ve kitabeyi ayıran kemerin oluşumunda ve kemerin köşelerinde yer almıştır. Bitkisel süsleme programındaki motiflerin sembolik anlamları vardır.

Üsluplaştırılmış akantus, gül-goncagül, lale-dağ lalesi ve selvi cennet bahçesinin simgeleridir. Cami tasviri mezar sahibinin Müslüman oluşuna vurgudur. Cami ve diğer mimari yapılar mezar sahibinin yaşadığı, gördüğü ya da görmeyi çok istediği bir yeri ifade etmektedir.

Müzedeki mezar taşlarının süsleme programının yerleştirilme düzeni, kaynağını İstanbul'dan alan ve Batı Anadolu'da geliştirilen, adeta standartlaşan bir düzenlemeye sahiptir. Baş taşlarının kaliteli, özenli işçiliğe sahip oluşları maddi imkanları iyi olan kişilerce yaptırıldıklarına işaret etmektedir.

Mezar taşlarının İzmir atölyelerinde sipariş yoluyla yapılmalarının yanı sıra olasılıklardan biri de söz konusu atölyelerde çalışan gezgin ustalar ya da İzmirli ustaların yetiştirdiği yerel ustalar tarafından yapılmış olabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mezar taşı, Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi, Batılılaşma, Batı Anadolu, 19. yüzyıl**Abstract**

The stylistic features of the Westernization period art which is developed in the capital city of Istanbul are also seen in the form and decoration programs of the tombstones made in the Western Asia Minor Region in the 18th and 19th centuries.

Eleven marble tombstones dated to the first half of the 19th century in Bodrum Museum of Underwater Archaeology also reflect the artistic taste of the period in which they are made.

Tombstones 1-8 have capstones in triangular form and tombstone number 9-11 has a floral cap. The tombstones are classified according to the subject of their decoration program as architectural depictions (1-4), mosques and vases-bowls with floral depictions (5-7), mosques and acanthus depictions (8), floral depictions (9-10), and depictions of stylized tree of life in a vase (11).

The decorations on the tombstones, all of which belong to women, appear in the capstones, in the composition of the arches that separates the capstones and inscriptions, and in the corners of the arches. The motifs in the floral decoration program have symbolic meanings. Stylized acanthus, rose-rosebud, tulip-windflower, cypress are symbols of the Garden of Eden. The mosque depiction is an emphasis that the deceased person in the tomb is Muslim. Mosques and other architectural structures represent a place where the deceased person in that tomb used to live, see or wanted to see.

The collocation of the decoration program of the tombstones in the museum has an almost standardized plan that is generated from Istanbul and was developed in Western Asia Minor. The high quality and elaborate craftsmanship of the capstones indicate that they were ordered by people with good financial status.

In addition to the idea that the tombstones are manufactured by order in Izmir workshops, it is also possible that they could be made by nomad craftsmen who were working in these workshops or by local craftsmen who were trained by the craftsmen of Izmir.

Keywords: Tombstone, Bodrum Museum of Underwater Archaeology, Westernization, Western Asia Minor, 19th century

Giriş

18. yüzyılda Osmanlı Devleti batılı ülkelerle güçlü bir siyasal ve ekonomik ilişki kurmayı istemiş, bu amaçla Batı'ya elçiler de gönderilmiştir. Bu elçilerin Avrupa'dan beraberlerinde getirdikleri tanıtıcı dokümanlar aracılığıyla Batılı motifler, Osmanlı motif repertuarına girmiştir. Böylece Türk Sanatı'nda Avrupa'dan gelen Batı Sanatı etkileri 18. yüzyıl başlarından 19. yüzyıl sonlarına kadar devam eden "Batılılaşma" olarak adlandırılan dönemde kendini göstermiştir. Batılılaşma Dönemi'nde özellikle Türk Sanatı'nda kullanılan mevcut motiflerle Batılı motifler bir araya getirilerek yeni ve kendine has özellikler gösteren bir süsleme programı elde edilmiştir.

1718-1730 yılları arasında yaşanan Lale Devri'ni de kapsayan 1703-1740 yılları arasındaki Geçiş Dönemi'nden sonra, 1740-1820 yılları arası Avrupa'daki Barok üslûbun Türk geleneği içindeki yorumu Türk Baroğu-Osmanlı Barok Üslûbu olarak adlandırılır. Barok üslûbu, Osmanlı mimarlarının yaratıcı gücüyle yeni bir yorum ve yerli bir kimliğe bürünmüş, farklı yapı türlerinde kendine has üsluba sahip olmuştur. Türk Sanatı'na gecikmeli giren Rokoko üslûbu ise iç süslemede, küçük sanatlarda benimsenmiştir. Türk Baroku'nu tanımlayan bazı çalışmalarda tanıma Rokoko kavramı da eklenerek; geleneksel yapı uygulamaları içerisinde eritilen Barok ve Rokoko elemanlarının belli oranlarda kullanımı sonucunda ortaya çıkan akım şeklinde tanımlanmıştır. III. Selim (1789-1807) Dönemi'nde başlayan ve II. Mahmud (1808-1839) Dönemi'nde yaygınlaşan Yeni Klasik, Osmanlı Devleti içinde 19.yüzyıl boyunca yaygın bir üslûp olarak resmi devlet yapılarında kendini göstermiştir. Antik Yunan-Roma, Rönesans ve Fransız Ampir üslubunun değişik dönemlerinden derlemeler yapan bu üslûp, 19.yüzyıl Osmanlı sanat ortamında oldukça geniş çaplı kullanım alanı bulmuştur.

Bu bağlamda 18.-19. yüzyıllarda mimaride özellikle cephelerde ve süslemede Antik Dönem bezeme programında yer alan korint veya Ion başlıklı sütunlar, istiridye, asimetrik kartuşlar, girland, C ve S kıvrımları, akantus ve kenger yaprakları, buketli vazolar veya meyveli kâse motifleri, defne yaprağı, çiçekli bereket boynuzları, çiçek demetleri, püsküllü perde motifi, taş işçiliği taklidi boya ile yapılan bezemeler tekrar kullanılmıştır¹.

Başkent İstanbul'da geliştirilen yeni sanat anlayışı kısa sürede Anadolu'da da hem mimaride ve mimariye bağlı süsleme programında hem de çeşme, mezar taşı gibi sanat eserlerinde uygulama alanı bulmuştur. 18. ve 19. yüzyıllarda Batı Anadolu Bölgesi'nde yapılan mezar taşları form ve süsleme programlarıyla başkent modasını yansıtırken kendine has özellikler de oluşturmuştur.

Bölgedeki önemli merkezlerden Bodrum'da mezarlıklar içindeki tarihi mezar taşlarının yanı sıra Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi (Bodrum Kalesi)'nde de form ve süsleme programlarıyla 19. yüzyıl Batı Anadolu Bölgesi'nde yapılan mezar taşlarının devamı niteliğinde on bir adet mezar taşı bulunmaktadır². Bunlardan sekizi (1-8 numaralı mezar taşları) aşağıdan yukarıya doğru genişleyen üçgen formlu tepelikle sonuçlanır, üç mezar taşı ise (9-11 numaralı mezar taşı) bitkisel tepeliklidir. Mermerden mezar taşlarının hepsi kadınlara ait olup 10 numaralı mezar taşı ayakucu taşı, diğerleri baş taşıdır. 1 ve 8 numaralı mezar taşı tüme yakın, 9-10 numaralı mezar taşı tamdır. 2.3 ve 7 numaralı mezar taşının gövdeleri yarıya kadar kırık, 4.5.6 ve 11 numaralı mezar taşının ise sadece tepelikleri günümüze ulaşmıştır. Kitabe ve alınlık süslemeleri oyma, kabartma ve kazıma tekniğiyle yapılmıştır. 1-4 numaralı mezar taşları mimari tasvirli, 5-7 numaralı mezar taşları cami ve vazolar/kâsede çiçek tasvirli, 8 numaralı mezar taşı cami ve akantus tasvirli, 9-10 numaralı mezar taşları çiçek tasvirli, 11 numaralı mezar taşı ise vazoda üsluplaştırılmış Hayat Ağacı tasvirlidir.

1 Numaralı Mezar Taşı

Kitabesi: 1) Hüve'l-bâki sene 1249

2) İlahi, ravza-i cinan eyle makam(ım)

3) Emin İzmirli Ayşe

* Mezar taşlarını çalışmam için gerekli izni veren Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü'ne, müze uzmanları Banu Mete Özler ve Güner Özler'e, Seda Eryılmaz'a (MA, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Arkeoloji Bölümü), kitabeleri çeviren Araş. Gör. Dr. Ender Özbay'a (Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü) çok teşekkür ederim.

¹ Arık 1988, 135-139; Renda 1977, 5-7; Kuban 1954, 105 vd.

² Mezarlıklardaki mezar taşları için bkz. Biçici 2008b, 445-461; Biçici 2013, 1373-1436; Biçici 2015, 496-543; Biçici 2018, 40-49. Müzedeki çoğu tepeliksiz, kırık mezar taşlarının kitabeleri için bkz. Erdoğan 2007b, 217-238

4) Havace Kadın ruhuna

5) fatiha

Tarihi: 1833/34 M.

Ölçüleri: Boy: 90 cm. En: 32.5 cm. (Üst) 20.5 cm. (Alt) Kalınlık: 5 cm.

Tepeliğinde ve kenarlarında kırıkları olan baş taşının gövdesinde oyma-kabartma tekniğiyle yapılmış beş satır kitabe yer alır (Resim 1). Sağdan sola doğru diyagonal yerleştirilen kitabenin üst bölümü yuvarlak kemerle taçlandırılmıştır. Kemerin köşelerinde kabartma tekniğinde yapılmış üç dilimli bitkisel motif yer alır. Kalın bir silme ile kemerden ayrılan alınlıkta sol ve sağda dilimli kubbeli ve alemli birer yapı, ikisinin arasında ise eğimli çatısı üzerinde sivri külahlı bir başka yapı vardır. Yapılardan sağdaki öne, diğerleri onun arkasına yerleştirilerek perspektif elde edilmeye çalışılmıştır. Kazıma tekniğiyle duvarların düzgün kesme taştan inşa edildiği vurgulanmıştır. Üç yapının da basık kemerli kaval silmeli birer kapı açıklıkları, ortadaki sivri külahlı yapının ayrıca duvarında yine basık kemerli bir pencere açıklığı vardır. Yapılar türbe, ev ve minaresiz cami ya da türbe olarak tanımlanabilmektedir.

2 Numaralı Mezar Taşı

Kitabesi: 1) Hûve'l-Hallâk'ül-bâki

2) Okuya bir fatiha ruhuma li'l-alemîn

3) ...ğî cennet ola fi makam-ı emin

4) ???

5) ???

Tarihi: -

Ölçüleri: Boy: 67.5 cm. En: 40 cm. (Üst) 34.7 cm. (Alt) Kalınlık: 6 cm.

Tepeliğinde ve kenarlarında kırıkları olan baş taşının gövdesi yarıya kadar günümüze ulaşmıştır (Resim 2). Oyma-kabartma tekniğiyle yapılmış kitabenin üç satırı günümüze ulaşmıştır. Sağdan sola doğru diyagonal yerleştirilen kitabenin satırları kalın silmelerle çerçeve içine alınmıştır. 1 numaralı baş taşındakine benzer şekilde gövdenin üst bölümü yuvarlak kemerle taçlandırılmış, kemerin köşelerine kabartma tekniğinde üç dilimli bitkisel motif yerleştirilmiştir. Kalın bir silme ile kemerden ayrılan alınlıkta iki yapı yer alır. Bunlardan minaresiz cami olarak tanımlanabilecek sağdaki yapı iki katlıdır, kapı açıklığı ve pencereleri basık kemerli olup, kapı ve pencere kanatlarının çift kanatlı oluşu ortadaki çizgiyle belirtilmiştir. Dilimli ve alemli kubbelere soldaki oldukça büyük, arkadaki ise perspektif anlayışta daha küçük ve kısmen verilmiştir. Kazıma tekniğiyle duvarların düzgün kesme taştan inşa edildiği vurgulanan iki yapıdan türbe olabilecek soldaki dilimli ve alemli kubbelidir, pencere ya da kapı açıklığı yoktur. İki yapının arasında arka arkaya yerleştirilmiş üç selvi bulunmaktadır.

3 Numaralı Mezar Taşı

Kitabesi: 1) Âh min'el-mevt sene 1252

2) tazeliğime(?) doymadım firkata

3) ???

4) ???

Tarihi: 1836/37 M.

Ölçüleri: Boy: 51 cm. En: 31.5 cm. (Üst) 28 cm. (Alt) Kalınlık: 7.5 cm.

Tepeliğinde ve kenarlarında kırıkları olan baş taşının gövdesi yarıya kadar günümüze ulaşmıştır (Resim 3). Oyma-kabartma tekniğiyle yapılmış kitabenin ise iki satırı mevcuttur. Sağdan sola doğru diyagonal yerleştirilen kitabenin satırları kalın silmelerle çerçeve içine alınmıştır. 1 ve 2 numaralı baş taşındakine benzer şekilde gövdenin üst bölümü yuvarlak kemerle taçlandırılmış, kemerin köşelerine diğer iki baş taşından farklı olarak kazıma tekniğinde üç dilimli bitkisel motif yerleştirilmiştir. Kalın bir silme ile kemerden ayrılan alınlıkta dört yapı yer almaktadır. Ön tarafa soldaki cami yerleştirilmiştir. Caminin dilimli ve alemli iki kubbesinden sağdaki büyük, soldaki ise küçük verilmiştir. Kubbelere arasında ve minare ile büyük kubbenin arasında birer selvi yer alır. Minare alınlığının ortasındaki konumuyla sahneyi iki bölüme ayırmıştır. Minarenin sağında arka arkaya aynı boyut ve özellikte dilimli kubbeli ve alemli iki küçük yapı, bunların da arkasında büyük iki katlı bir yapının bir bölümü yer almıştır. Aynı özellikteki

iki yapının arasında da bir selvi bulunmaktadır. Kazıma tekniğiyle duvarların düzgün kesme taştan inşa edildiği vurgulanmış, hepsi basık kemerli kaval silmeli birer kapı açıklığıyla yapılmıştır. Sahnede cami açıkça belirlenirken diğerleri medrese hücreleri ya da türbeler ve medresenin ana dersane bölümü ya da türbe olarak tanımlanabilmektedir.

4 Numaralı Mezar Taşı

Kitabesi: 1) Hûve'l-Hallâk'ül-bâki

Tarihi: -

Ölçüleri: Boy: 57 cm. En: 48.5 cm. (Üst) 46.1 cm. (Alt) Kalınlık: 6 cm.

Baş taşının günümüze ulaşan bölümü, kenarlarında kırıkları olan tepeliğidir (Resim 4). Oyma-kabartma tekniğiyle yapılmış kitabenin tek satırı günümüze ulaşmıştır. Sağdan sola doğru diyagonal yerleştirilen kitabenin satırı kalın silme ile çerçeve içine alınmıştır. Kitabe ve gövdenin üst bölümü akantus yapraklarından oluşan yuvarlak kemerle taçlandırılmış, kemerin köşelerine de akantuslar yerleştirilmiştir. Çift silme ile kemerden ayrılan C ve S formu akantuslarla çerçevelenmiş alınlık yüzeyinde solda üç katlı dilimli ve alemli kubbesiyle cami bulunmaktadır. Caminin alt kattaki kapı kanadının biri açık olan giriş açıklığının iki yanındaki kare formu pencereler ve üst katlardaki yuvarlak kemerli pencerelerin içi baklava dilimli şebekelidir. Alınlığın eksenindeki minarenin kaidesinde yuvarlak kemerli kapı açıklığı, düzgün kesme taştan pabuç bölümü ve tek şerefesi vardır. Şerefenin sağında hilal, solunda ise beş sivri yapraklı bir çiçek motifi yer alır. Cami kubbesinin arkasına farklı boyutlarda iki selvi yerleştirilmiştir. Alınlığın sağ bölümünde perspektife dikkat edilerek dört yapı konumlandırılmıştır. Ev olarak tanımlanabilecek sivri külahlı yapıların duvar örgüsü baklava dilimlidir. Birinin alt katında yuvarlak kemerli kapı açıklığı bulunmaktadır. En arkadaki iki evin arasında yapraklarıyla enginar motifine yer verilmiştir. Evlerin çatıları arkasında ise birer selvi vardır.

5 Numaralı Mezar Taşı

Kitabesi: -

Tarihi: -

Ölçüleri: Boy: 55 cm. En: 58 cm. (Üst) Kalınlık: 7 cm.

Baş taşının gövdesi tamama yakın kırıktır. Tepeliğinde ve kenarlarında kırıkları vardır (Resim 5). Gövde üst bölümündeki kemerin küçük bir bölümü ve köşe görülebilmektedir. Kemer köşesinde yanlarda güller ve üstte üsluplaştırılmış lale yer almaktadır. Kalın silme ile gövdeden ayrılan alınlık C ve S formu akantuslarla çerçevelenmiş, üst bölümde kemer oluşturulmuştur. Alınlık yüzeyinde ise solda iki katlı dilimli ve alemli kubbesiyle cami bulunmaktadır. Caminin alt kattaki kapı açıklığının iki yanındaki kare formu pencereler ve üst katındaki yuvarlak kemerli pencerelerin içi baklava dilimli şebekelidir. Caminin kapı kanatları ortadaki çizgiyle vurgulanmıştır. Alınlığın eksenindeki minarenin yuvarlak kemerli kapı açıklığına sahip kazıma tekniğiyle belirtilmiş düzgün kesme taştan kaidesi ve pabuç kısmı birlikte verilmiştir, tek şerefesinde bayrak, sağında hilal solunda ise altı sivri yapraklı çiçek motifi yer almıştır. Minarenin sağındaki kaideli ve kulplu vazo içinde dalları ve yapraklarıyla üsluplaştırılmış güller bulunmaktadır.

6 Numaralı Mezar Taşı

Kitabesi: -

Tarihi: -

Ölçüleri: Boy: 51 cm. En: 41.5 cm. (Üst) 39.2 cm. (Alt) Kalınlık: 6 cm.

Baş taşının günümüze ulaşan bölümü, kenarlarında kırıkları olan tepeliğidir (Resim 6). Gövde üst bölümündeki kemerin küçük bir bölümü ve köşeleri görülebilmektedir. Kemer köşelerinde bazı dilimleri üç yapraklı formda çiçek motifi yer alır. İki silme arasında üsluplaştırılmış akantus dizisinden oluşan bir bordürle gövdeden ayrılan alınlık C ve S formu akantuslarla çerçevelenmiştir. Alınlık yüzeyinde ise solda üç katlı dilimli ve alemli kubbesiyle cami bulunmaktadır. Alt katın ortasında ikinci kata çıkan bir merdiven vardır. Merdivenin iki yanındaki yuvarlak kemerli kapıların kanatlarından biri açıktır. Alt kattaki merdiven ikinci katta yuvarlak kemerli, bir kanadı açık kapı ile son bulur. Kapının iki yanındaki kare formu pencerelerin ve üst kattaki yuvarlak kemerli üç pencerenin içi baklava dilimli şebekelidir.

Kubbenin arkasında farklı boyutlarda iki selvi vardır. Alınlığın eksenindeki minarenin kaidesinde yuvarlak kemerli kapı açıklığı, düzgün kesme taştan pabuç bölümü ve tek şerefesi bulunmaktadır. Şerefenin sağında hilal formu verilmiş bir yaprak, solunda ise beş sivri yapraklı bir çiçek motifi yer alır. Minarenin sağında kaideli kâse içinde iki incir ve iri yapraklarıyla üsluplaştırılmış güller bulunmaktadır.

7 Numaralı Mezar Taşı

Kitabesi: 1) Hûve'l-Hayy'ül-bâki sene 1235

2) İlahi ey kerem kâni ki bahş et nur-u imanı

3) Girüb cennet sarayına yoldaş et hur-u ğulamını

4) bu dünya kimseye kalmaz garip ... sakın yanıma

5) .... cenne hükm eden kanı³ Sultan Süleyman'ı

6) ???

7) ???

Tarihi: 1819/20 M.

Ölçüleri: Boy: 77 cm. En: 41.5 cm. (Üst) 36 cm. (Alt) Kalınlık: 5 cm.

Baş taşının gövdesi tamamen yakın kırıktır. Tepeliğinde ve kenarlarında kırıkları vardır (Resim 7). Oyma-kabartma tekniğiyle yapılmış kitabenin beş satırı günümüze ulaşmıştır. Sağdan sola doğru diyagonal yerleştirilen kitabenin satırları kalın silmelerle çerçeve içine alınmıştır. Gövdenin üst bölümü yuvarlak kemerle taçlandırılmış, kemerin köşelerinde kabartma tekniğinde akantuslar yer almıştır. Akantuslarla çerçevelenmiş alınlığın solunda iki katlı dilimli kubbeli ve alemli cami yer alır. Alt kattaki yuvarlak kemerli, bir kanadı açık olan kapının iki yanında yer alan yuvarlak kemerli pencerelerin ve üst kattaki yuvarlak kemerli üç pencerenin içi baklava dilimli şebekelidir. Alınlığın eksenindeki minarenin kaidesinde yuvarlak kemerli ve bir kanadı açık olan kapı açıklığı, pabuç bölümü ve tek şerefesi vardır. Şerife ile cami kubbesi arasında bir selvi yer alır. Alınlığın sağında gövdesi yivli ve kare kesitli Ion başlıklı forma sahip volütlü vazodan çıkan üsluplaştırılmış yapraklarıyla dağ laleleri ve ters laleler vardır. Vazonun sağ volütü iri bir akantusla nihayetlenmektedir.

8 Numaralı Mezar Taşı

Kitabesi: 1) Ah min'el-mevt 7 Cemaziyelahir sene 260⁴

2) Görmedim zevk-i cihanı gençliğimde gittim ah?

3) Vâlidim şeb-a-rûz itse sezâdır ah vah

4) Çünkü ecelden gidüb buldum şehide rütbesiz [ya da] rütbe-i şehidesiz

5) merci'im olmağa hakdır dergâh-ı gufrân-penâh

6) Alaiyyeli el-hac Osman Efendi

7) Kerimesi merhume ve mağfure Hanife

8) Monla ruhuna Fatıha

Tarihi: 1844 M.

Ölçüleri: Boy: 1.22 cm. En: 34.5 cm. (Üst) 40 cm. (Alt) Kalınlık: 6 cm.

Tepeliğinde ve kenarlarında kırıkları olan baş taşının gövdesinde oyma-kabartma tekniğiyle yapılmış sekiz satırlı kitabe yer alır (Resim 8). Silmelerle çerçeveye alınan kitabenin üst bölümü yuvarlak kemerle taçlandırılmıştır. Kemerin köşelerinde kabartma tekniğinde yapılmış dilimli bitkisel motif yer alır. Kalın bir silme ile kemerden ayrılan alınlıkta solda tek katlı dilimli ve alemli kubbeye sahip cami yer alır. Caminin kapı açıklığında kapı kanadının biri açılmış görünmektedir. Kapının yanındaki onunla aynı boyut ve forma sahip içi baklava dilimli şebekeye sahip unsur, pencere olmalıdır. Minare gövdesi cami duvarından yükselir. Minare ile kubbe arasında farklı boyutlarda iki selvi, caminin solunda ise tek selvi vardır. Minarenin sağında oldukça iri ve üsluplaştırılmış akantus yer alır.

³ *Kani* yazılmış ancak görüntüye göre *Kanuni* demek istemiş olabilir.

⁴ 1260

9 numaralı Mezar Taşı

Kitabesi: 1) Ah mine'l-mevt
 2) dohter-i Derviş Efendi vekil-i ağazade ah
 3) zevce-i Timur Zihni eyledi Adn 'e hıram
 4) nagehan terk-i libas-ı ariyyet etdi veli
 5) fırkat-ı can ü dil hişanımı yakdı tamam
 6) on yedi yaşında nev-reste-i gül-ziba iken
 7) oldu ziba-yı yeşfza-yı gülşen-i darü 's-selam
 8) gül gibi açıldı soldu gülmeden ol verd-i naz
 9) gonca-veş baş üzre aldı cevır-bal-ı ecram
 10) naz-perverde-i afife-i sadr-piray-ı vekar
 11) ijfet ü ismetde yekta-yı havatin-i kiram
 12) rabt-ı kalb etmeye sakın bir harc-ı diniye-i ziyar kim
 13) olmadı mı olmaz kirnesneye bu fanide be-kam
 14) çar-yar oldu kim zir-sena Nazmi deyüb
 15) Cenneti versin Huda yarın Halime'ye makam
 16) ruhuna Fatiha fi 12 Rebiülevvel sene 1309⁵

Tarihi: 16 Ekim 1891

Ölçüleri: Boy: 1.98 cm. En: 37.5 cm. (Üst) 35 cm. (Alt) Kalınlık: 11 cm.

Sağlam mezar taşının alt bölümünde kaidesi vardır (Resim 9). Kitabe sağ, sol ve altta U formu oluşturacak şekilde S şeklinde kıvrım dallardan oluşan bordürle çerçevelenmiştir. Oyma-kabartma tekniğiyle yapılmış tamamı günümüze ulaşan kitabenin satırları kalın silmelerle çerçeve içine alınmıştır. Tepelik ve kitabe arasında merkezde akantus ve iki yanında S formulu küçük akantuslar yer alır. Merkezdeki akantusun altında damla formulu bir yaprak vardır. Tepelikte trapez formulu bir kaide üzerinde iri bir akantus ve iki yanında gövdeye doğru sarkan iki adet yaprak yer alır. İri akantusun hemen altında küçük yapraklardan bir dizi oluşturulmuştur. Üçgen formulu tepeliğin bu formuna uygun olarak ortaya üç büyük gül ve dış çerçeveye ise her biri yaprak üzerine yerleştirilmiş beş küçük gül yerleştirilmiştir.

10 numaralı Mezar Taşı

Kitabesi: -

Tarihi: -

Ölçüleri: Boy: 1.81 cm. En: 30.4 cm. (Üst) 28.5 cm. (Alt) Kalınlık: 8 cm.

Sağlam mezar taşının alt bölümünde kaidesi vardır (Resim 10). Gövdede oyma-kabartma tekniğiyle yapılmış yüksek kaideli iki kulplu bir vazodan çıkan dallar, dallar üzerinde yapraklara ve güllere yer verilmiştir.

Tepelik ve gövde üst bölümü arasında merkezde akantus ve iki yanında S formulu küçük akantuslar yer alır. Merkezdeki akantusun altında damla formulu bir yaprak vardır. Tepelikte trapez formulu bir kaide üzerinde iri bir akantus ve iki yanında gövdeye sarkan birer adet yaprak yer alır. İri akantusun hemen altında küçük yapraklardan bir dizi oluşturulmuştur. 9 numaralı mezar taşı ile tepelik bölümü aynı biçim özelliklere sahiptir.

11 numaralı Mezar Taşı

Kitabesi: -

Tarihi:-

Ölçüleri: Boy: 36.5 cm. En: 47.5 cm. (Üst) Kalınlık: 5 cm.

⁵ Erdoğru 2007b, 222

Sadece tepeliği günümüze ulaşmıştır, ortadaki yaprak desenli vazunun içinden çıkan üsluplaştırılmış Hayat Ağacı'nın yaprak ve dallarıdır (Resim 11). Vazonun iki yanında yine ondan çıkan ve aşağı sarkan yapraklı dallarda ise birer goncagül vardır. Tepelik iki yanda akantuslarla sınırlandırılmıştır. Bunlar günümüzde kırıktır.

Değerlendirme ve Sonuç

Mermerden 10 numaralı mezar taşı hariç diğerleri baş taşı olan eserlerden 1 ve 8 numaralı mezar taşı tepelik ve alt bölümlerinde kırıkları olmasına rağmen tüme yakındır. 9 ve 10 numaralı mezar taşı tamdır. 2.3 ve 7 numaralı mezar taşının gövdeleri yarıya kadar kırıktır. 4.5.6 ve 11 numaralı mezar taşının ise sadece tepelik bölümü korunabilmiştir.

1-8 numaralı mezar taşı aşağıdan yukarıya doğru genişleyen üçgen formlu tepeliğe sahiptir, 9-11 numaralı mezar taşı ise aşağıdan yukarıya doğru genişleyen bitkisel tepeliklidir⁶.

Alınlık süslemeleri ve kitabeler oyma, kabartma ve kazıma tekniğiyle yapılmıştır. 1-4 numaralı mezar taşları mimari tasvirli, 5-7 numaralı mezar taşları cami ve vazo/kâsede çiçek tasvirli, 8 numaralı mezar taşı cami ve akantus tasvirli, 9-10 numaralı mezar taşları çiçek tasvirli, 11 numaralı mezar taşı ise vazodan çıkan üsluplaştırılmış Hayat Ağacı tasvirlidir.

9-10 numaralı mezar taşları dışındaki eserlerde kitabenin yer aldığı gövde yuvarlak kemerle nihayetlenir. Gövde ile tepelik bölümünü bir silme ayırır. Silme ile kemer arasındaki köşelerde üsluplaştırılmış yaprak ve çiçek motifleri yer alır.

Baş taşlarından 2.3.4 ve 7 numaralı mezar taşının kitabeleri diyagonal yerleştirilmiş, 8-9 numaralı mezar taşlarında ise kitabe düz, enine dörtgen silmeler içine alınmıştır. Bodrum'daki mezarlıklarda benzer özellikte düz ya da diyagonal silme çerçeveli kitabeleri olan mezar taşları bulunmaktadır⁷.

Batılılaşma döneminde İstanbul ve Anadolu'da dini ve sivil yapıların duvar resimlerinde, ahşap, seramik, halı, minber, kürsü, şadırvan, çeşme ve mezar taşlarında cami tasviri tek başına bir konu olarak ele alınmış, manzara kompozisyonlarında da yer almıştır⁸.

18. yüzyıldan itibaren Bodrum'un da yer aldığı Batı Anadolu'daki mezarlık ve hazirelerde ortak özellikler gösteren ve çoğunlukla kadınlar için yapılmış cami ve mimari tasvirli mezar taşları bulunmaktadır⁹. Bu mezar taşlarının alınlık yüzeyinde boş yer bırakmama kaygısıyla oluşan bir süsleme programı söz konusudur. Bazı örneklerde tepelik bölümündeki tasvirler Barok karakterli kıvrım dallardan oluşan çerçeve içinde alınmıştır. Tepelik ekseninin sağında ya da solunda mimari tasvir yer aldığı, eksenin diğer tarafında saksıda, vazoda ya da kâsede çiçekler bazen de başka bir yapı grubu yer almıştır. Mimari yapıların tek ya da çift katlı oluşları, katların dar bir silmeyle ayrılması ve kubbe sayıları, yatay ve düşey çizgilerle bölünerek duvar örgüsü vurgulanmış cephe düzenleri, cephenin alt katının ortasına yerleştirilen, giriş kapılarının kapı kanatlarından birinin genellikle açık olarak tasvir edilişi, örtü sistemleri, minare sayıları ile minyatür geleneğine bağlı resimsel karakterler detaylardaki ortak özelliklerdir¹⁰. Benzer mimari tasvirler bölgede cami duvarlarında, çeşme, minber ve şadırvanlarda da görülmektedir¹¹. Mezar taşlarındaki cami tasvirlerinde üçgen tepeliğin en yüksek yeri olan orta bölümüne gelecek şekilde tepelik ekseninde minare konumlanmış, cami tasviri zorunlu olarak minarenin sağına ya da soluna yerleştirilmiştir. Caminin etrafındaki sivri külahlı yapılar mescit ya da cami haziresindeki kümbetler şeklinde veya pavyon ya da köşk olarak yorumlanmaktadır. Tepelikteki tek başına minaresiz kubbeli yapı tasvirleri ise Osmanlı türbeleri olarak kabul edilir¹². Aynı mimari düzlem içerisindeki birden fazla kubbeli yapı ise türbe ile medrese tasviri olarak yorumlanmıştır¹³. Hilal, selvi ve diğer bitkisel süsleme unsurları hem dolgu motifleri olarak hem de sembolik anlamlarıyla yer

⁶ Bitkisel tepelikli benzer örnekler için bkz. Biçici 2006, 175-176, 181, 184-185; Biçici 2009, 143, foto. 9; Biçici 2013: 1401-1402; Daş-Çakmak 2013: 14, 22, 24, 68, 76, 78, 82, 95, 100, 113, 122, 147, 164, 220, 222; Yarış 2018, 219, 223, F. 57-58; Acar 2018, 984 vd.

⁷ Biçici 2009, Çiz. 1-2.4.6.9; Biçici 2015, Çiz. 1-7

⁸ Aydın 2021, 22 vd.

⁹ Tunçel 1989, 8-223; Daş 2012, 165-167; Biçici 2005, Fot. 3.5.7-8.11.13.15-16.18-19; Biçici 2006, Fot. 3-5.13.15.25-26; Kılavuz 2013, 77 vd.;

¹⁰ Daş 1996, 26-29; Daş 2010, 12 vd.; Daş 2012, 165-167; Biçici 2020, 374 vd.

¹¹ Arık 1983, 27-29,30-31,42-46,51-52,55-58,58-64, 68-85; Renda 1977, 134, 81-107, 112-113,124-130,146- 147,153; Barışta 1989,18-20, 55; Barışta 1992, 11, res. 4, çiz. 2; Bayrakal 2004, 35-36

¹² Daş 1996, 26-29

¹³ Biçici 2020, 374 vd.

almışlardır¹⁴.

Genel anlamda mimari tasvirli mezar taşlarının yöresel bir etkinin sonucu olarak Batı Anadolu'da ve çoğunlukla kadın mezarlarında yer alması mezar sahibinin dini bütün bir Müslüman olduğuna vurgu yapılması şeklinde yorumlanır. Bunun yanı sıra mezar sahibinin yaşadığı, gördüğü ya da görmeyi çok istediği bir yeri ifade edebileceği de olası görülür¹⁵.

Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi (Bodrum Kalesi)'ndeki 1-4 numaralı mezar taşları mimari tasvirlidir. Tasvirlerdeki yapılar boyutları ve formları açısından değerlendirildiğinde 1 numaralı mezar taşındakiler türbe, ev ve minaresiz cami ya da türbe olarak, 2 numaralı mezar taşındakiler türbe ve minaresiz cami, 3 numaralı mezar taşındakiler cami, medrese hücreleri ya da türbeler ve medresenin ana dersane bölümü ya da türbe, 4 numaralı mezar taşındakiler ev olarak değerlendirilebilir. Batı Anadolu bölgesinde aynı kompozisyona sahip çok sayıda mezar taşı bulunmaktadır¹⁶. Bodrum Akçalı Köyü Yukarı Mahalle mezarlığında cami ve evden oluşan mimari tasvirli iki mezar taşı vardır. Buna karşın Kadikalesi ve Ortakent mezarlıklarında mimari tasvirli mezar taşlarının olmaması ise yöre sakinleri tarafından tercih edilmedikleri şeklinde yorumlanır¹⁷.

Mimari tasvirli örneklerden 2 numaralı mezar taşında cami ya da türbe alınlığın sağında, 3 ve 4 numaralı mezar taşında cami alınlığın solundadır. Alınlığın ekseninde minarenin konumlandığı 5.6.7 ve 8 numaralı mezar taşında cami minarenin solunda, vazo ya da kâse içindeki bitkisel motifler ise sağında yer almıştır.

Yapılarda kat ve üst örtü ayrımı yatay kalın silmelerle yapılmıştır. Cami 1.3 ve 8 numaralı mezar taşında tek katlı, 2.5 ve 7 numaralı mezar taşında iki katlı, 4 ve 6 numaralı mezar taşında üç katlı olarak düzenlenmiştir.

1.2 ve 3 numaralı mezar taşında yapıların duvar örgüsünün düzgün kesme taştan olduğu vurgulanmıştır. 1 ve 3 numaralı mezar taşında yapıların basık kemerli kaval silmeyle çevrelenmiş kapı ve pencere açıklıkları vardır. 2 numaralı mezar taşında caminin kapı açıklığı ve pencereler basık kemerli olup, kapı ve pencere kanatlarının çift kanatlı oluşu ortadaki çizgiyle belirtilmiştir. 8 numaralı mezar taşında caminin kapı açıklığında kapı kanadının biri açılmış görünmektedir. Kapının yanındaki onunla aynı boyut ve forma sahip içi baklava dilimi şebekeli unsur pencere olmalıdır.

4 ve 5 numaralı mezar taşında caminin alt kattaki kapı açıklığının iki yanındaki kare formlu pencereler ve üst katlardaki yuvarlak kemerli pencerelerin içi baklava dilimi şebekelidir. 4 numaralı mezar taşında caminin alt kattaki kapı açıklığında kapı kanadının biri açılmıştır, 5 numaralı mezar taşında caminin kapı kanatları ortadaki çizgiyle vurgulanmıştır. 6 numaralı mezar taşında alt katın ortasında ikinci kata çıkan bir merdiven vardır. Merdivenin iki yanındaki yuvarlak kemerli kapıların kanatlarından biri açıktır. Alt kattaki merdiven ikinci katta yuvarlak kemerli, bir kanadı açık olan kapı ile son bulur. Kapının iki yanındaki kare formlu pencerelerin ve üst kattaki yuvarlak kemerli üç pencerenin içi baklava dilimi şebekelidir. Kubbelere dilimlidir, tepe noktaları damla formludur. 4 numaralı mezar taşında ev olarak tanımlanan sivri külahlı yapıların duvar örgüsü baklava dilimlidir. Birinin alt katında yuvarlak kemerli kapı açıklığı bulunmaktadır. 7 numaralı mezar taşında alt kattaki yuvarlak kemerli pencerelerin, bir kanadı açık olan kapının iki yanında da yuvarlak kemerli pencerelerin ve üst kattaki yuvarlak kemerli üç pencerenin içi baklava dilimi şebekelidir.

Minareler tek şerefelidir. 3 ve 8 numaralı mezar taşında minare gövdesi cami duvarından yükselir. Diğerlerinde ise her minarenin kendine ait bir kaidesi ve kemerli kapısı ile pabuç kısmı vardır. Mimari tasvirin aralarına ve/veya arkasına selviler yerleştirilmiştir.

¹⁴ Daş 1996, 26-29

¹⁵ Biçici 2004,793-803; Biçici 2009, 96

¹⁶ 2 numaralı mezar taşındaki ile aynı kompozisyona sahip mezar taşları için bkz. Tunçel 1989, K. No. 4.11.35; Yılmaz 2013, Foto 81; 3 numaralı mezar taşındaki ile aynı kompozisyona sahip mezar taşları için bkz. Tunçel 1989, K. No. 47.64; 4 numaralı mezar taşındaki ile aynı kompozisyona sahip mezar taşları için bkz. Tunçel 1989, K. No. 7-8.21-23.25.31.46.50.55-57.65.77.100; Biçici 2005, Fot. 1.3.7-8.11.15-16.18; Erdoğan 2007a, 222.226 Res. 8; Daş 2009, Fot. 8; Biçici 2009, Fot.5, M-5; Yılmaz 2013, Foto 45-46.119; Biçici 2018, Görsel 7.13; 5 numaralı mezar taşındaki ile aynı kompozisyona sahip mezar taşları için bkz. Tunçel 1989, K. No. 13.29.62.99; 6 numaralı mezar taşındaki ile aynı kompozisyona sahip mezar taşları için bkz. Tunçel 1989, K. No. 39.44.62.71.109-110.115; 7 numaralı mezar taşındaki ile aynı kompozisyona sahip mezar taşları için bkz. Tunçel 1989, K. No. 19.24.42.78.97.117; 8 numaralı mezar taşındaki ile aynı kompozisyona sahip mezar taşları için bkz. Tunçel 1989, K. No. 17-18.79.81-82.91

¹⁷ Biçici 2009, No. 1.3 Foto 3.6

Mezar taşlarının genelinde görülen perspektif, Bodrum örneklerinde de yapıların dizilişi ve boyutlarıyla, selvilerin yapıların yanı ve aralarına yerleştirilmeleriyle kısmen de olsa verilmeye çalışılmıştır¹⁸.

5 numaralı mezar taşında minarenin şerefesindeki bayrak, Bodrum mezar taşlarında tek örnek olarak dikkat çekmektedir. Türk defin geleneğinde sık kullanılan bayrak motifi, gelenek olarak Türklerin yaşadığı tüm bölgelerde görülür. Anadolu'da 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl arasına tarihli mezar taşlarında milli kimlik amaçlı olarak kullanıldığı kabul edilir¹⁹. Muğla'daki Kurşunlu Cami ve Keyifoturağı Cami duvar resimlerindeki cami tasvirlerinde de minare şerefesinde bayrak yer alır²⁰. Selçuklulardan itibaren mezar taşlarının süsleme programında kullanılan bitkisel bezemeler, 15. yüzyıldan itibaren artmaya başlamıştır. Lale Devri'nden (1718-1730) itibaren hem sosyal yaşamda hem de sanatta görülmeye başlayan Batı etkisi mezar taşlarında açıkça okunabilmektedir. 18. yüzyıldan itibaren doğadaki şekillerine yakın üslupta verilmeye başlanan bitkiler, 19. yüzyılda dönemin Batılı süsleme üsluplarına uygun olarak doğadaki gerçek görünümünden uzaklaşıp üsluplaştırılarak tasvir edilmiştir. Söz konusu özelliklere sahip mezar taşları başta İstanbul olmak üzere Anadolu'da ve çalışma konusu özelinde Batı Anadolu'da moda olmuştur²¹.

Mezar taşlarının süsleme programında yoğun olarak görülen bitkisel motifler genel anlamda cennet bahçesinin simgeleri olarak kabul edilmiştir²².

Bodrum Kalesi'ndeki 5-7 numaralı mezar taşları cami ve vazo ya da kâsede çiçek tasvirli, 8 numaralı mezar taşı cami ve akantus tasvirli, 9-10 numaralı mezar taşları çiçek tasvirli, 11 numaralı mezar taşı ise vazodan çıkan üsluplaştırılmış Hayat Ağacı tasvirlidir. Mezar taşlarının süsleme programında yer alan bitkisel bezemeler yapıldıkları dönem özelliklerini yansıtabilecek şekilde üsluplaştırılmış akantus (kenger yaprağı), gül-goncagül, lale-dağ lalesi ve selvidir. Süslemeler kadın baş taşlarının ve ayakucu taşının tepelik bölümünde, tepelik ve kitabeyi ayıran kemerin oluşumunda ve kemerin köşelerinde yer almıştır.

Bodrum Kalesi'ndeki 1-8 numaralı mezar taşlarının alınlıklarında mimari tasvirle birlikte derinlik yaratmak amacıyla yapıların arkasında ve/veya aralarında selviler vardır.

Yeşilliğini kaybetmeyen, sonsuz göklere uzanan boyuyla selvi, İslam öncesi dönemden itibaren Türklerin kutsal ağaçlarından biri olmuştur. İslam inancı ile birlikte Hayat ağacıyla özdeşleştirilmiş, dünya ve ahiretin sembolü sayılmıştır. Arapça elif harfine benzerliği nedeniyle tasavvufta vahdaniyeti (birlik/teklik) çağrıştırdığı kabul edilmiş, uzun boyuyla güzellik, gençlik ve baharın, ölümden sonraki sonsuz hayatın, ölümsüzlüğün sembolü olmuştur. Osmanlı minyatürlerinde ise şans getiren, koruyan özelliğiyle sık kullanılmıştır. Yaygın kullanım alanını özellikle 18. yüzyıla tarihli çeşme ve sebillerde bulan motif, mimaride ve el sanatı örneklerinde de kullanılmıştır²³. Mevsimlerden bağımsız olarak yeşilliğini koruyabilen, zengin reçinesiyle güzel bir kokuya sahip, dış etkilere karşı dayanıklı, uzun ömürlü ağaç Selviyi mezarlıklara dikme geleneği ise Bizanslılardan alınmıştır²⁴. Selvi ağacı mezar taşlarında da cennet, abıhayat ve sonsuzluğun simgesi olarak tasvir edilmiştir²⁵.

Bodrum örneklerinden 5 numaralı mezar taşında vazo içinde dalları ve yapraklarıyla güller, 6 numaralı mezar taşında kâse içinde incirlerle ve iri yapraklarıyla güller, 9-10 numaralı mezar taşlarının üçgen formulu tepeliklerinde farklı boyutta güller, 10 numaralı mezar taşının gövdesinde vazodan çıkan dallar ve yapraklar arasında güller yer almıştır. Ayrıca 5 numaralı mezar taşının gövde bölümünde kemer köşelerinde de üsluplaştırılmış güller ve lale bulunmaktadır. 11 numaralı mezar taşının tepeliğindeki vazodan çıkan güller ve lale bulunmakta ve aşağı sarkanlar ise birer gonca güldür.

Mirac'a çıkarken döktüğü ter damlasından oluştuğu kabul edildiğinden Hz. Muhammed'in ve ilahi güzelliğin sembolü, cennet çiçeği gül, Türk Sanatı'nda 13. yüzyıldan itibaren kullanılmış, 19. yüzyılda ise özellikle kadın mezar taşlarının başlık bölümünde daha çok gül demeti şeklinde ölenin cennete gitmesi isteğinin sembolü olarak tasvir edilmiştir. Genel anlamda hayatın geçiciliğinin simgesi gül,

¹⁸ Biçici 2020, 375

¹⁹ Berklı 2007, 77 vd.

²⁰ Aydın 2021, 23

²¹ Laqueur 1984, 263; Daş 2012, 155 vd.; Çal 2015, 321

²² Doğanay 1998, 264

²³ Çulpan 1961, 101-138 Barışta 1989, 18-20, 55; Barışta 1992, 11, res. 4, çiz. 2.; Öney 2007, 371, fot. 6, 8; Bilgi 2009, 478; Kuşoğlu 2010, 107, 204; Azizsoy 2015, 174-175; Kuban 2016, 445-446.

²⁴ Ersoy 2002, 90-95; Ergun 2004, 234 vd.

²⁵ Tunçel 1989, 36-37, 40-41, 92-93, 250; Ersoy 2002, 90-95; Daş 2010, 112-117, şek. 7, 9, 12-13; Güzel 2018, 251-281; Çetin ve Yayık 2021, 488-489

açmış ya da gonca olarak iki şekilde yapılabilmış, gonca gül tasviri mezar sahibinin genç yaşta öldüğünü sembolize etmiştir²⁶. Gülün gonca olarak tasviri halvet hali, açılmış gonca gül tasviri ise kendi sırrını aleme karşı açığa çıkarma şeklinde yorumlanmaktadır²⁷. Gül hem el sanatlarında hem de başta İstanbul olmak üzere Anadolu'nun diğer bölgeleri ve Batı Anadolu'da çeşme kuruluşlarında, özellikle de mezar taşlarında Bodrum özelinde Ortakent, Turgutreis ve Kadıkalesi mezarlığındaki mezar taşlarında kullanılmıştır²⁸.

Yarı üsluplaştırılmış çiçek motifleri arasında yer alan gonca gül motifinin adındaki 'gül' genel olarak çiçek anlamında kullanılmış, herhangi bir çiçeğin tam açılmamış, gonca biçimindeki evresinin taç yaprakları ve çanak kısmı ile birlikte dikine/boyuna kesitinin üsluplaştırılmış şekli gonca gül olarak adlandırılmıştır. Çini sanatında gonca gül motifi, çiçeğin yandan görünüşünün üsluplaştırılmış halidir. Bazı çini örneklerinde kendi dal eğrisi üzerinde tek başına, bazılarında ise tam olarak açmış gül motifleriyle aynı dal eğrisi üzerinde yer alan gonca gül motifi kompozisyon içinde, genellikle diğer bitkisel motiflerle birlikte küme yaprak motifinin arasından çıkararak yükselir. 15. yüzyılda İznik'te yapılmış çinilerde, 16. yüzyıl boyunca çini sanatında sık kullanılan motif, 17. yüzyılda Topkapı Sarayı Valide Sultan Dairesi çinilerinde yer alır²⁹. Çini sanatında sevilen bir motif olan gonca gül yukarıdaki tanımlamaya uygun formda mezar taşlarında az örnekle temsil edilmiştir. Bodrum örneklerinden 11 numaralı mezar taşının tepeliğinin merkezindeki vazounun iki yan kenarından çıkarak aşağıya doğru sarkan yapraklı dallar gonca gülle nihayetlenmekte, aynı vazodan çıkan dallar ve yapraklar ise yukarıya, yanlara ve aşağıya doğru yayılmaktadır. Bodrum, Ortakent (Müskebi) mezar taşlarından ikisinde de tepelik aynı özelliklere sahiptir³⁰. Benzer diğer mezar taşlarından biri Çeşme Kalesi'nde diğeri Birgi, Karaoğlu Camii Haziresi'nde bulunmaktadır. Haziredeki bir başka mezar taşı ile İstanbul III. Selim Haziresi'ndeki bir mezar taşında ise aynı kompozisyonun gül ile sonlandığı görülmektedir³¹.

Bodrum Kalesi'nde 5 numaralı mezar taşının gövde bölümünde kemer köşelerinde üsluplaştırılmış güllerle birlikte lale, 7 numaralı mezar taşında ise volütlü vazounun alt sırasında üsluplaştırılmış dağ laleleri, üstte ise yine üsluplaştırılmış ters laleler yer almıştır.

12. yüzyıldan itibaren hem mimaride hem de el sanatlarında sıkça kullanılan lale, Allah'ı (vahdet-i vücudu) sembolize etmiş, Tanrı'nın yaratıcılığını en güzel yansıtan varlık olarak kabul edilmiştir. Lale devrinde hem Osmanlılarda hem de Batı ülkelerinde ilgi görerek sosyal yaşamı etkileyen lale, sanatta da en sık tasviri yapılan çiçek olmuştur. Tek bir çiçek olarak soğanından çıkan lale bu oluşumuyla Allah'ın birliğinin sembolü olarak kabul edilmiş ve bu sembolizmle mezar taşlarında Allah'a yakın olabilmek amacıyla kullanılmıştır³².

Anadolu'da baharda açan, çiçekleri aşağıya bakan ters lale "ağlayan gelin çiçeği" adıyla anılır³³. Ters lale Anadolu Hıristiyanlığı'nda İsa'nın çarmıhtaki ölümünde Meryem'in gözyaşlarını simgelediği için kutsal sayılmıştır. Boynu bükük şekliyle ters lale hüznün, acının ve gözyaşının sembolü olmuş, ölenin mezarına dikilen ters lale yakınlarının hüznlerini ifade etmiştir³⁴. Mezar taşlarındaki ters lale tasviri gelinlik çağında ölen genç kızların sembolü olmuştur³⁵. Anadolu'nun farklı bölgelerinde özellikle de Batı Anadolu'da Gördes, Ödemiş gibi merkezlerdeki mezar taşlarında lale yer almıştır³⁶.

Batılılaşma dönemi mezar taşlarındaki repertuara ait moda olan üsluplaştırılmış çiçeklerin yanı sıra buldukları coğrafyanın yerel çiçeklerinin de üsluplaştırılarak tasvir edilmesi söz konusu olmalıdır. Bodrum örneğindeki üsluplaştırılmış ters lale "Ağlayan Gelin" adıyla da bilinen Mart-Mayıs ayları arasında İzmir, Muğla ve Antalya'da çiçeklenen Karya Ters lalesi ya da ters lale cinsinden Duguk olarak da yorumlanabilir. Duguk, Muğla yöresindeki baykuşların yerel adıdır. Yöre halkı tarafından baykuşların bitkinin çiçeklenme dönemindeki hüznü ötüşleri ile çiçeğin boynunun büküklüğü

²⁶ Çal 2015, 321; Gülcü 2018, 199, 203; Açıkel 2018, 85-90

²⁷ Biçici 2008b, 454

²⁸ Barışta 1991, s.19-23-47; Güzel 2017, 468 vd.; Biçici 2008b, 454; Biçici 2015, 512

²⁹ Birol ve Derman 2013, s. 101; Üçer ve Üçer, 2018, s. 36; Arda Onar 2017, 382 Res. 3. 387 Res. 10; Karaca 2022, 213 Fot. 10-13

³⁰ Erdoğan 2014, s. 395.406

³¹ Önkal 1993, 137 Res. 4; Yılmaz 2013, Foto 79-79/A.110; Üçer 2019, 359; Yılmaz 2019b, 58-59; Biçici 2020, 144-145

³² Tırman 1987, 223; Ersoy 2002, 95; Ünver 2006, 265-268; Daş 2012, 45 v.d.

³³ www.ciceksepeti.com/nadir-fritillaria-alba-beyaz-ters-lale-sogani

³⁴ Satıcıoğlu 2020, 423 vd.

³⁵ Ünver 1971, 265-268; Ayvazoğlu 1999, s. 85; Yiğit ve Ünlüsoy, 2014: s. 15; Çal 2015, 322

³⁶ Daş 2012, 45 vd.; Yılmaz 2019a, 41-42

örtüşürülerek hüznü sembolize ettiği kabul edilmiştir³⁷. Bu sembol anlamıyla ters lalenin bölge mezar taşlarında da yer alması olasıdır.

Antik dönemde özellikle Roma ve Bizans sanatında mimaride, sütun ve paye başlıklarında kullanılan akantus, doğadaki varlığı nedeniyle kenger yaprağı ya da yabanî enginar yaprağı olarak da adlandırılmıştır. Batılılaşma döneminde 18. yüzyıl ikinci yarısından başlayarak Osmanlı Sanatı'na giren akantus mimaride, mimariye bağlı süsleme programında farklı malzeme ve tekniklerle Barok ve Rokoko üslubunda çeşitli formlarda tasvir edilmiştir³⁸. 19. yüzyıl-20. yüzyıl ilk çeyreği arasında yapılan mezar taşlarının süsleme programındaki bitkisel motifler içinde de en sık tasvir edilenlerden biri akantustur. Başta İstanbul olmak üzere³⁹, Anadolu'da farklı bölgelerde⁴⁰ özellikle Batı Anadolu'daki ve Bodrum özelindeki mezar taşlarının alınlık bölümünde, gövdedeki kitabeyi tepelikten ayıran kemerin oluşumunda, kemer köşelerinde C ve S kıvrımları oluşturacak şekilde üsluplaştırılmış akantus yaprakları tasvir edilmiştir⁴¹. Mezar taşlarındaki akantus yaprakları hayat ağacı motifi olarak da yorumlanmıştır⁴². Bodrum Kalesi'ndeki 1.2 ve 3 numaralı mezar taşlarında akantus, süsleme programında yoktur. 4.5.6 ve 7 numaralı mezar taşının tepeliğindeki mimari ve çiçekli vazo/kâsedan oluşan süsleme programını çevreleyen C ve S formulu akantuslar dilimli kemer oluşturacak şekilde düzenlenmiştir. 4 numaralı mezar taşının gövde bölümünün üst çerçevesi olan kemer, akantus orta dilimlerinin kemer formunda dizilişinden oluşmuştur. 4 ve 7 numaralı mezar taşının gövde bölümündeki kemer köşelerinde de akantuslar yer almıştır. 8 numaralı mezar taşındaki üsluplaştırılmış iri akantusun benzeri akantuslu mezar taşları Çeşme ve Ödemiş'te de bulunmaktadır⁴³. 9 ve 10 numaralı mezar taşlarında akantus merkez motif ve yanlarda C ve S formulu akantus olarak yer almıştır.

Bodrum Kalesi'ndeki 1.2 ve 3 numaralı mezar taşlarının gövde bölümündeki kemer köşelerinde üç dilimli üsluplaştırılmış palmeti anımsatan bitkisel motif yer alır. 1 ve 2 numaralı mezar taşında motif kabartma tekniğinde plastik etkili iken, 3 numaralı mezar taşında kazıma tekniğiyle sadece hatları belirlenmiş oldukça yüzeysel bir üslupta yapılmıştır. 5 numaralı mezar taşında köşelerde üsluplaştırılmış güller, lale ile birlikte verilmiştir, 6 numaralı mezar taşında ise bazı dilimleri üç yapraklı formda çiçek motifi yer almıştır.

11 numaralı mezar taşının alınlığındaki vazodan çıkan bitki üsluplaştırılmış Hayat Ağacı olarak adlandırılabilir. Bitkisel tepelikli Batı Anadolu mezar taşlarında oldukça sık görülen vazodan çıkan kalın yapraklardan oluşan bitkisel motif, araştırmacılar tarafından akantus ya da palmiye olarak adlandırılmıştır⁴⁴. Adı ne olursa olsun sembol anlamı düşünüldüğünde motifin üsluplaştırılmış Hayat Ağacı olarak yorumlanması olasıdır. İnanç sistemlerinde bir milyon yaprağı olan hayat ağacının her bir yaprağının üzerine bir insanın kaderinin yazıldığına; her insan öldüğünde ağaçtan bir yaprak düştüğüne inanan Osmanlı Türkleri'nin sanatlarında mezar taşlarında, seccade, çini, rahle ve halılarda hayat ağacı motifi yer almıştır⁴⁵.

Bodrum mezar taşlarının alınlık bölümünde hilal ile birlikte verilen ve bu çalışmada sivri yapraklı çiçek olarak adlandırılan motif, bazı yayınlarda mine çiçeği, yıldız çiçeği ya da penç olarak adlandırılmaktadır⁴⁶. İzleyiciye göre solda sivri yapraklı çiçek ve sağda hilal motifinin birlikte yer aldığı kompozisyon mezarlıklarda ve hazirelerde bulunan mezar taşlarında görülmektedir⁴⁷. Osmanlı İmparatorluğu'nun da sembolü olan, Türk el sanatlarında yaygın olarak tercih edilen hilal motifi, birçok

³⁷ Konuyla ilgili bkz. Alp 2008, 16-18; Doğaner 2020, 73- 104

³⁸ Kuban 1954, 134; Ülgen 1990, 69. 89

³⁹ Laquer 1984, 127-133; Gülcü 2018, 26 vdd.

⁴⁰ İç Anadolu örnekleri için bkz. Tali 2012, 97-124; Kuzey Anadolu örnekleri için bkz. Çal 2007, 295-384; Hanoğlu 2018, 291-344; Güney Anadolu örnekleri için bkz. Eren 1982, 115-134

⁴¹ Daş 2012, 67-99; Yılmaz 2019a, 46.61-64.119.125-129; Biçici 2008b, 454; Biçici 2015, 509-510

⁴² Daş 2009, 14-15

⁴³ Daş 1996, 25 Şek. 5; Biçici 2009, Foto 20 M 20; Yılmaz 2019a, 187-188

⁴⁴ Önkal 1993, 137 Res. 4; Biçici 2004, 66-67; Biçici 2004, 777; Biçici 2006, Fot. 17; Biçici 2006, Fot. 3-5.13.15.25-26; Biçici 2008a, Çiz. 2; Biçici 2009, 95 No. 4.9 Foto 8.20; Daş 2009, Şek. 2; Daş ve Çakmak 2013, 82, 92, 147, 150, 199; Biçici 2013, 1401-1402; Yılmaz 2013, Foto 131.160; Gülcü 2018, 202.218; Yılmaz 2019a, 59 Foto 4; Acar 2019, 991; Biçici 2020, 144-145,152-155; 160-161; 168-173; 190-193; 196-199; 249-264; 271-272

⁴⁵ Öney 1968, 27 dn. 4; Eliade 1999, 306

⁴⁶ Biçici 2004, 776.781.788; Biçici 2008b, 456; Yılmaz 2013, 475

⁴⁷ Tunçel 1989, 17,21,23, 27,37,41, 57,63,66,68,70,78,80,84,88,90,94,100,111,120,125,137, 141,146,155, 156,173,179,192,200,208,211,212; Biçici 2004, 788; Biçici 2008b, 456; Erdoğan 2007a, 226 Res. 8; Biçici 2009, 132-133; Çağlıtütüncügil 2013, 10-11.13-14.16; Daş ve Çakmak 2013, 85, 92, 165, 181, 191, 207, 213, 217, 234, 236; Yarış 2018, 235; Yılmaz 2019a, 46.121.168.187.232

Müslüman devletinde bir ya da birkaç yıldızla birleştirilerek cennetin, yeniden doğuşun sembolü olarak kullanılmıştır. Önce kendiliğinden kapanan, boğulur gibi görünürken sınırsız, sonsuz bir boşluğa yönelen bir yol, geçit olan hilal bu nedenle ölüm, insanın üzerine kapanır gibi görünürse de bu o insanın daha sonra ebedi bir boyutta tekrar doğacağı şeklinde yorumlanarak tasvir edilmiştir⁴⁸. 4 numaralı mezar taşında beş sivri yapraklı çiçek ve ona yönelmiş hilal, 5 numaralı mezar taşında ise altı sivri yapraklı çiçek ve diğer tarafa yönelmiş hilal, cami minaresinin sağ ve solunda yer almışlardır. 6 numaralı mezar taşında beş sivri yapraklı çiçek minarenin bir tarafındadır, diğer tarafta hilal yoktur, ancak bir yaprak kavisli işleniş ile hilal formuna yakın bir şekilde düzenlenmiştir.

Eski Yunan ve Bizans Sanatı'nda enginar, kutsal sayılan bir motif olarak mimaride ve mimari plastikte kullanılmıştır. Türk Sanatı'nda Konya, İnce Minareli Medrese (1260-1265) taç kapısı iki yanındaki hayat ağaçları içerisinde yer alan enginar motifleri, Selçuklu yapısında kullanılmış Anadolu'daki tek örnektir. Hayat Ağacı ve enginarın üsluplaştırılarak verilmesi, cennet tasavvuru ve cennet özleminin mimari ve süslemeye yansması şeklinde yorumlanmıştır⁴⁹. 16. yüzyıl saray kumaşlarındaki bitkisel motiflerden biri olan enginar, Osmanlıların yeni desen arşivini yansıtan unsurlardan biridir. Kompozisyonlarda ana motif enginardır ve iki yanındaki yapraklar sümbüllerle bezenmiştir. Osmanlı kumaşlarında kullanılan desenlerin saltanatın güç ve ihtişamını yansıttığı kabul edilir. Bu bağlamda enginarda aynı sembolizm içinde değerlendirilen bir motiftir⁵⁰. Batı Anadolu özelinde enginar, üzüm, incir, haşhaş, mısır koçanı ve buğday başağı gibi taneli bitki ve meyvelerin genellikle, doğurganlığın, bereketin ve Hayat ağacının sembolü olarak, eski çağlardan beri kullanıldığına dikkat çekilir⁵¹. Enginar motifi Bodrum'daki örneklerden mimari tasvirli 4 numaralı mezar taşında sivri külahlı yapıların arasında iri yapraklarıyla yer almıştır. İstanbul'da Sultan III. Selim Camii haziresindeki iki mezarda ve Batı Anadolu bölgesindeki bazı mezar taşlarında da iri yapraklarıyla enginar motifi görülmektedir⁵².

Genel anlamda içinde meyveler olan kâse ya da vazo, mezar sahibinin öteki dünyadaki mekânının cennet olması şeklindeki dileğinin yansımasıdır⁵³. Bodrum'daki örneklerden 6 numaralı mezar taşında kaideli kâse içinde iki incirle çiçekler bir arada verilmiştir. Cennet meyvelerinden incir ilk çağlardan itibaren bilgelik, doğurganlık, güç, verimlilik, bereket ve bolluk sembolü olarak kullanılmıştır. Batılılaşma döneminde Rokoko tarzında yapılan tavan ve duvar süslemelerinde, özellikle çeşme kuruluşlarında ve mezar taşlarında incire de yer verilmiştir. Gördes ve Tire mezar taşlarından bazılarında da incir, meyve kasesi ya da bereket boynuzu şeklindeki vazo içerisinde yer almıştır⁵⁴.

Türk Sanatı'nda vazo ve vazodan çıkan bitkisel motifler duvar çinilerinde, seramiklerde, minyatürlerde, tezhiplerde, Batılılaşma Dönemi'nde özellikle çeşmelerde ve mezar taşlarında sevilerek kullanılmıştır. Mezar taşlarındaki vazo içinde bitkisel motiflerin yer alışı, yaşam kaynağı su ile beslenerek ebedi hayata ulaşmak, mezar sahibinin günahlarından arınması şeklinde yorumlanmaktadır⁵⁵.

İçinde meyve ya da çiçekler veya meyve ve çiçek bulunan vazo/kâse motifi dini ve sivil mimaride duvar resimlerinde, çini, maden ve tezhip sanatı süsleme programında bereket sembolü olarak yaygın kullanılmıştır. Batılılaşma Dönemi'nde mezar taşlarındaki içinde meyve ya da çiçekler veya meyve ve çiçek olan kâse mezar sahibinin cennette yer alması ve cennet meyvelerinden yararlanması amaçlı dileğin, Allah'a dönüşün, ölümsüzlüğün sembolü olarak yer almıştır⁵⁶.

Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi'ndeki alınlıklarında minare ile iki bölüme ayrılan alanın bir yarısında cami tasviri yer alan mezar taşlarının diğer yarısında 5 numaralı mezar taşında kaideli ve kulplu vazo içinde dalları ve yapraklarıyla güller, 6 numaralı mezar taşında kaideli kâse içinde iki incir ve iri yapraklarıyla güller, 7 numaralı mezar taşında volütlü vazo içinde üsluplaştırılmış dağ laleleri ve ters lalelerin yer aldığı bir düzenleme söz konusudur. 5 numaralı mezar taşının tepeliğindeki vazo içindeki üsluplaştırılmış güller, kemer köşelerinden birindeki yanlarda güller ve üstte üsluplaştırılmış lale motifleri Birgi Karaoğlu Camii haziresindeki mezar taşlarından ikisinin tepeliğinde kâse içinde

⁴⁸ Ersoy 2007, 64-65

⁴⁹ Öney 1968, Resim 3; Yavaş ve Çobanoğlu 2000, 269-270

⁵⁰ Alpat 2011, 32 vd. Res. 12.17

⁵¹ Daş 2009, 14-15

⁵² Tunçel 1989, K. No. 7-8.21-23.25.31.46.50.55-57.65.77.100; Sarı, Mesera ve Kurt 2009, 123; Üçer 2019, 364-365; Biçici 2009, M5.16 Fot. 5.16

⁵³ Çoruhlu 1998, 119-120; Çoruhlu 1998, 102-117; Gültekin 2008, 9-31

⁵⁴ Biçici 2004, 773.B-64.B-221.H-8.H-17; Biçici 2009, M6 Foto 6; Yılmaz 2013, Foto 79/A

⁵⁵ Çulpan 1961, 152; Akar 1969, 267-271; Sağiroğlu Arslan 2005, 416

⁵⁶ Çoruhlu 1998, 119-120; Çoruhlu 1998, 102-117; Gültekin 2008, 9-31

tekrarlanmıştır⁵⁷. 6 numaralı mezar taşındaki kâse içerisinde incirler ve güller içeren benzer örnekler Gördes ve Ödemiş mezar taşlarında da bulunmaktadır⁵⁸. 7 numaralı mezar taşında dikkat çeken, üsluplaştırılmış dağ laleleri ve ters lalelerin içinde yer aldığı kap formudur. Çiçekler gövdesi yivli ve kare kesitli Ion başlıklı volütlü vazodan çıkmaktadır. Benzer çiçekli vazolar İzmir Agora Açık hava Müzesi'ndeki iki mezar taşında da görülmektedir⁵⁹.

M. Akif Erdoğan Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi'ndeki çalışmasında tepelik bölümü kırık, gövdesinde kitabeleri olan mezar taşlarının bir bölümünü incelemiştir. Sonuçta 18. ve 19. yüzyılda Bodrum ve civarında erken ölümlerin olduğunu, bunun nedenlerinden birinin iki mezar taşında da açıkça yazılan vebadan kaynaklandığını belirlemiş, kitabelerde adı geçenlerin sıradan kişiler oldukları için kimliklerini tespit etmenin de mümkün olmadığını ifade etmiştir⁶⁰. Bu çalışmada ise incelenen on bir mezar taşından bir bölümü sadece tepelik bölümüyle günümüze ulaşmıştır. Gövdeleri kırık olan baş taşlarının mevcut kitabeleri kadınlara ait olduklarını gösteren açıklamaya sahip olmakla birlikte ölüm nedenleri hakkında bilgi vermemektedir.

Batılılaşma Dönemi'nde yapılan ve ustalarıyla ilgili bilgi sahibi olunamayan mezar taşlarının İstanbul ve Anadolu'da form ve süsleme programı özellikleriyle benzer oluşları üslup birliğini göstermektedir. Kabul edilen Batı Anadolu'daki mezar taşlarının ortak özelliklerinin bölgede merkezi bir atölyenin varlığına işaret ettiği. Bu anlamda İzmir'de çok sayıda mezar taşı üreten atölyenin olduğu, bu atölyelerde üretilen mezar taşlarının siparişe yakın merkezlere gönderilebildiği uzak merkezlere gönderimin ise dönem şartlarında zor olduğu düşünülür⁶¹. Bodrum Kadıkalesi özelinde kaliteli işçiliğe sahip bazı mezar taşlarının İzmir'e sipariş edildiği ve deniz yoluyla getirildiği, sade örneklerin ise yerel ustalar tarafından yapıldığı kabul edilir⁶². Kadıkalesi'nin yanı sıra Ortakent ve Akçalı Köyü Yukarı Mahalle mezarlığındaki mezar taşları da süsleme programında sade ve gösterişten uzak bir üslupta benzer motiflerle ortak özellikler gösterirler. Yerel ustalarca mezar taşlarının sade ve yüzeysel işlenen motiflerle yapıları, mezar sahiplerinin ekonomik gücünün süsleme programı oluşturmada önemli bir etken olduğunun göstergesi olarak değerlendirilir⁶³.

Bu bağlamda mevcut kitabeleri ve süsleme programındaki motif ve bu motiflerin üsluplarıyla 19. yüzyıl ilk yarısına tarihlendirilen Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi'ndeki mermerden on bir adet mezar taşı da yapıldıkları dönemin sanat zevkini yansıtmaktadır. Mezar taşlarının dokuzunun etütlük oluşu, envanter defterinde 1 ve 8 numaralı eserin koleksiyonerden alındığının belirtilmesi eserlerin nereden geldikleriyle ilgili bilgi sunmamaktadır.

Mezar taşlarının süsleme programındaki unsurların yerleştirilme düzeni, kaynağını İstanbul ekolünden/üslubundan alan ve Batı Anadolu'da geliştirilerek adeta standartlaşan bir düzenlemeye sahiptir. Baş taşlarının kaliteli mermer ve özenli işçiliğe sahip oluşları maddi imkanları iyi olan kişilerce yaptırıldıklarına işaret etmektedir.

Mezar taşlarının İzmir atölyelerinde sipariş yoluyla yapılmalarının yanı sıra olasılıklardan biri de söz konusu atölyelerde çalışan gezgin ustalar ya da İzmirli ustaların yetiştirdiği yerel ustalar tarafından yapılmış olabilecektir. Zira kaliteli mermerin elde edilebileceği mermer ocakları Muğla'da da söz konusudur.

Genel anlamda Bodrum ve Muğla'daki mezar taşlarıyla ilgili yayınların az oluşu bu çalışmada kesin yargılara ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Bu eksikliğin araştırmacılar tarafından tamamlanarak Gördes, Çeşme ve Ödemiş mezar taşlarında olduğu gibi kataloglar oluşturulması gerekmektedir.

⁵⁷ Önkal 1993, 130.132-133

⁵⁸ Biçici 2004, 790; Biçici 2005, Fot. 13.19; Biçici 2013, Fot. 30.35; Yılmaz 2013, Foto 79-79/A,121

⁵⁹ Sarı vd. 2009, 44.121

⁶⁰ Erdoğan 2007b, 217-238

⁶¹ Daş 1996, 26-29

⁶² Biçici 2008b, 457

⁶³ Biçici 2008b, 457

Kaynakça

- Açıknel, Y. (2018). Hz. Peygamber-Gül İlişkisi ve İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 30, 71-103
- Akar, A. (1969). Tezyini Sanatlarımızda Vazo Motifleri, Vakıflar Dergisi 8, 267-271, Ankara
- Alp, Ş. (2008). *Muğla'nın Baykuşla anılan Terslâlesi Duguk*, Bağbahçe Dergisi 19, 16-18
- Alpat, F. (2011). Osmanlı İmparatorluğunun 15. Yüzyıl ve 18. Yüzyıllar Arası Saray Kumaşlarında Kullanılan Bitkisel Üslup, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 5/1, 26-49
- Arda Onar, N. (2017). 17. Yüzyıl Topkapı Sarayı Çini Panolarında Yer Alan Çiçek Motifleri. Kesit Akademi Dergisi 9, 378-388
- Arık, R. (1988). Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı, Ankara
- Ateş, M. (2002). Mitolojiler ve Semboller, İstanbul: Aksiseda Matbaası
- Azizsoy, A. (2015). Batılılaşma Devri Tasvir Sanatının Azerbaycan Cami Mimarisinde Görülen Duvar Resimlerinden Örnekler, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 29, 157-183
- Aydın, A. (2021). Batılılaşma Dönemi Tasvir Sanatına Yeni Bir Örnek: Muğla Keyfoturağı Camisi. Art-Sanat 15, 1-34
- Ayvazoğlu, B. (1999). Güller Kitabı, İstanbul
- Barışta, H. Ö. (1989). İstanbul Çeşmeleri-Bereketzade Çeşmesi, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul
- Barışta, H. Ö. (1991). İstanbul Çeşmeleri, İstanbul
- Barışta, H. Ö. (1992). İstanbul Çeşmeleri-Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi, Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi, Taksim Maksemindeki I. Mahmut Çeşmesi, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Bayrakal, S. (2004). İzmir Minberleri. Sanat Tarihi Dergisi 13/2, 19-49
- Berkli, Y. (2007). Mezar taşlarında Görülen Kılıç, Hançer, Ok-Yay ve Bayrak Motiflerinin Sembolik Anlamları, Ekev Akademi Dergisi 31, 67-81
- Bilgi H. (2009). Ateşin Oyunu, İstanbul: Sadberk Hanım Müzesi ve Ömer M. Koç Koleksiyonlarından İznik Çini ve Seramikleri
- Biröl, İ. ve Derman, Ç. (2013), Türk Tezyini Sanatlarında Motifler. İstanbul: Kubbealtı Yayınları
- Biçici, H. K. (2004). Manisa Gördes'te Bulunan Osmanlı Dönemi Süslemeli Mezar Taşları, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara
- Biçici, H. K. (2005). Gördes'te Bulunan Mimari Bezemeli Mezar Taşı İşçiliğinden Bazı Örnekler, Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları 66/13, Bişkek, 1-15.
- Biçici, H. K. (2006). Cumhuriyet Dönemi (1929-1961) Gördes'in Geleneksel Süslemeli Mezar Taşlarından Bazı Örnekler, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 47/1, 169-196

- Biçici. H. K. (2008a). Manisa Müzesinde Teşhirde Bulunan Osmanlı Mezar Taşlarından Örnekler, Uluçam Armağanı, O. AYTEKİN-M. TOP (Ed.), Van Çevre ve Kültür Derneği Yayınları, Ankara, 55-70
- Biçici. H. K. (2008b). Turgutreis Kadikalesi Mezarlığında Bulunan Süslemeli Mezar Taşları, EKEV Akademi Dergisi 12/34, 445-461.
- Biçici. H. K. (2009). Tire Müzesi'nde Bulunan Süslemeli Mezar Taşlarından Bazı Örnekler (XVIII-XX. yy.), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 50/1, Ankara, 109-150
- Biçici. H. K. (2020). Çeşme Kalesinde Bulunan Süslemeli Mezar Taşları, Gaziantep, Iksad Publications
- Biçici. H. K. (2013). Muğla Ortakent'te Bulunan Osmanlı Dönemi Süslemeli Mezar Taşları-II, International Journal of Social Science 6/2, 1373-1436, February
- Biçici. H. K. (2015). Turgutreis ve Ortakent'te Bulunan Takı Tasvirli Mezar Taşları, 2.Turgutreis ve Türk Denizcilik Tarihi Uluslararası Sempozyumu, C. Yemişçi-T.E. Çakır-M.G. Beydiz-C. Çoban (Ed.), 3, 496-543
- Biçici. H. K. (2018). Mimari Tasvirli Turgutlu Mezar Taşlarının Sanat Tarihi Açısından Değerlendirilmesi. TAÇ, 40-49
- Çağlıtütüncügil, E. (2013). Urla (İzmir) Merkezdeki Cami Hazirelerinde Yer Alan Cami ve Manzara Tasvirli Mezar Taşları, TÜBA-KED 11, Ankara, 91-103.
- Çal, H. (2015). Türklerde Mezar-Mezar Taşları, Aile Yazıları 8, TC. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayını, Ankara, 295-332.
- Çal, H. (2007). Göynük (Bolu) Şehri Türk Mezar Taşları, Vakıflar Dergisi XXX, Ankara, 295-384
- Çetin, Y.-Yayık, B. (2021). Tasavvuf Düşüncesinde Servi Ağacı ve Türk-İslam Sanatındaki Yansımaları. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi 100, 485-514
- Çulpan, C. (1961). Antik Devirlerden Zamanımıza Kadar İlahiyat, Edebiyat, Tıp ve Sanat Tarihlerinde Seviler II, İstanbul: İsmail Akgün Matbaası
- Çoruhlu, T. (1998). Eyüp Sultan ve Çevresindeki Hazirelerde Bulunan Mezar Taşlarında Kâse İçinde Meyve Tasvirleri, Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu: Tebliğler, II, 8-10 Mayıs 1998, İstanbul,102-117
- Çoruhlu, Y. (1998). Eyüp ve Çevresindeki Mezar taşlarında Görülen Kâse İçinde Meyve Tasvirlerinin Sembolizmi, Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu: Tebliğler, II, 8-10 Mayıs 1998, İstanbul,118-127.
- Daş, E. (1996). Çeşme Mezarlığı'ndaki Mimari Tasvirli Mezar Taşları, Sanat Tarihi Dergisi 8/8, 21-32
- Daş, E. (2009). İzmir Mezar Taşlarında Hastalık ve Sağlık, Sanat Tarihi Dergisi 17/1, 5-22
- Daş, E. (2010). Bozdoğan Mezar Taşları, Sanat Tarihi Dergisi XIX/2, 109-127
- Daş, E. (2012). İzmir'de Taş Çiçekler, İzmir, 43 vd
- Daş, E.-Çakmak, Ş. (2013). Karşıyaka'nın Taş Çiçekleri, İzmir: KBKY.
- Doğaner, S. (2020). Flora Turizmi: Orman, Çiçek ve İnsan, Beşeri ve İktisadi Coğrafya Araştırmaları, 73- 104
- Doğanay, A. (1999). Eyüp Sultan Camii Civarındaki Bazı Mezarların Natüralist Üslupta Klasik Devir Süslemeleri, Eyüp Sultan Sempozyumu II, İstanbul, 260-267
- Eliade, M. (1999). Şamanizm. İlkel Eserime Teknikleri, İ. Birkan (Çev.) Ankara, İmge Kitabevi
- Erdoğan, M. A. (2007a). Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eski Eserler Koleksiyonunda Saklanan Türkçe Taş Yazıtlar. Tarih İncelemeleri Dergisi 22/2, 219-226.

- Erdoğan, M. A. (2007b). Bodrum Müzesinde Korunan İslamî Kitabe ve Mezar Taşları, Tarih İncelemeleri Dergisi XXII/1, 217-238
- Erdoğan, M. A. (2014). Bodrum Ortakent (Müskebi) Mezartaşları, 3. Uluslararası Her Yönüyle Bodrum Sempozyumu, 30 Ekim-1 Kasım 2013, Bodrum, 365-410
- Eren, N. (1982). Antalya Müzesinde Bulunan Eski Türk Mezar Taşları, TED, XVII, Ankara, 115-134
- Ergun, P. (2004). Türk Kültüründe Ağaç, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları
- Ersoy, A. (2002). Eyüp'teki Mezar Taşlarında Servi Ağacı Kültü, Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla V. Eyüpsultan Sempozyumu, Tebliğler, 11-13 Mayıs 2001, İstanbul, 90-95
- Ersoy, N. (2007). Semboller ve Yorumları, Dönence Yayınları, İstanbul.
- Gülcü, A. İ. (2018). Eyüpsultan Türbeler ve Anıt Mezarlar, Eyüpsultan Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- Gültekin, E. (2008). Türklere Berekat Sembolü Olarak Kullanılan Meyve Motifleri ve Mimaride Değerlendirilmesi, Turkies Studies 3/5, 9-31.
- Güzel, E. (2017). Osmanlı Dönemi Kadın Mezar Taşlarında Kullanılan Bitkisel Motifler, I. Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi, H. Kara – T. Çetin- Y. İnel (Ed.), Bakû, Azerbaycan, 19-21 Ekim 2017, Ankara, 460- 481
- Güzel, E. (2018). Osmanlı Mezar Taşlarında Servi Motifi I. Uluslararası Türk-İslam Mezartaşları Kongresi, M. Duranlı- R. K. Haykıran- G. Kuzay Demir (Ed.), 19 -21 Ekim 2018, 251-281, Aydın, Türkiye
- Hanoğlu, C. (2018). Rize'de Bulunan Osmanlı Dönemi Mezar Taşlarına Genel Bir Bakış, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi 45, 291-344
- Karaca, N. (2022), Türk Çini Sanatında Uygulanan Renk, Motif, Desen ve Kompozisyon Özelliklerinin Sultan I. Ahmed Türbesi Duvar Çinileri Örneğinde İncelenmesi, Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi 6/1, Mart, 209-239
- Kılavuz, B. Bozdoğan, N. (2013). Yazıkent Beldesi Mezarlığı Süslemeli Kadın Mezar Taşları. TAD. 32/53, 77-110
- Kuban, D. (1954). Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme, İstanbul: İstanbul Üniversitesi
- Kuban, D. (2016). Klasik Dönemde Mimari Bezeme, Osmanlı Mimarisi, İstanbul: Yem Yayınlar, 441-450, İstanbul
- Kuşoğlu. M. Z. (2010). Osmanlı Medeniyetinde 33 Kadim Sanat, İstanbul: Kaynak Yayınları
- Laqueur, H. P. (1984). Osmanlı Mezar Taşlarının Süslemesinde Bitkisel Motifler, Suud Kemal Yetkin'e Armağan, Hacettepe Üniversitesi Armağan Dizisi 1, Ankara, 263-273.
- Laqueur, H. P. (2010). Hüvel Baki İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul
- Öney, G. (1968). Anadolu Selçuklu Sanatında Hayat Ağacı Motifi, Belleten XXXII/125, 25-36
- Öney, G. (2007). Çanakkale Seramikleri Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı. İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 365-375
- Önkal, H. (1993). Birgi Karaoğlu Camii Haziresindeki Mezar Taşları, Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı, Konya, 129-137
- Renda, G. (1977). Batılılaşma Dönemi Türk Resim Sanatı, Minyatür ve Duvar Resimleri, Ankara
- Sağiroğlu, Aslan. A. (2005). Kayseri Zamantı Irmağı Çevresindeki Bezemeli

Mezar Taşları, Kayseri, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No:44.

Sarı, N.-Mesera, G.-Kurt, Ü.E. (2009). Ege Yöresinin Mimari Tasvirli Osmanlı Taşları, İzmir: Feza Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları.

Satıcıoğlu, H. (2020). Batken'de (Kırgızistan) ve Batman'da (Türkiye) Ters Lale Efsaneleri. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi 9/1, 417-434

Tali, Ş. (2012). Kayseri Tavlusun Köyünde Bezemeli Mezar Taşları-II, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi / Journal Of FineArtsFaculty 21, 97-124

Tırman, F. (1987). Tabii Çiçekler Morfolojisi ve yapma Çiçekçilikte Kullanılan Kalıplar, Konya

Tunçel, G. (1989). Batı Anadolu Bölgesinde Cami Tasvirli Mezar Taşları, Ankara

Üçer, M. ve Üçer, K. (2018), İstanbul'un 100 Motifi. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları

Üçer, M. (2019). Sultan III. Selim Camii Haziresinde Yer Alan Mezar Taşlarındaki Bezemelere Dâir, Uluslararası Üsküdar Sempozyumu X, 19-20-21 Ekim 2018, Bildiriler, İstanbul Üsküdar Belediyesi, 353-371

Ülgen, A. (1990). Tanzimat Günlerinde Türk Mimari Üslubu-Tanzimat Döneminde Batılılaşma Akımıyla Türk Mimarisine Giren Üsluplar ve Üslup Özellikleri, Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi 3, 67-71

Ünver, A. S. (1971). Türkiye'de Lale Tarihi, Vakıflar Dergisi 9/43, Ankara, 265-268

Yariş, S. (2018). Üsküdar Ayazma Camii Haziresindeki Mezar Taşları, Sanat Tarihi Dergisi 27/1, 197-249

Yavaş, D.-Çobanoğlu, A. V. (2000). İnce Minareli Medrese, DİA, 22, İstanbul, 269- 270

Yiğit, İ.-Ünlüsoy, Ü. (2004) Hıdırlık-Ulu Mezarlık Osmanlı Dönemi Mezar Taşları, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum

Yılmaz, E. (2013). İzmir Ödemiş'teki Türk-İslâm Devri Mezar Taşları, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van

Yılmaz, E. (2019a). Ödemiş Mezar Taşları, Iksad Publications

Yılmaz, E. (2019b). Birgi Tarihi Mezar Taşları. Bitlis İslamiyat Dergisi 1 / 2, Aralık, 55-69

Res. 1 Mimari tasvirli Mezar Taşı (1)

Res. 2 Mimari tasvirli Mezar Taşı (2)

Res. 3 Mimari tasvirli Mezar Taşı (3)

Res. 4 Mimari tasvirli Mezar Taşı (4)

Res. 5 Cami ve vazıo çiçek tasvirli Mezar Taşı (5)

Res. 6 Cami ve kâse çiçek tasvirli Mezar Taşı (6)

Res. 7 Cami ve vazıo çiçek tasvirli Mezar Taşı (7)

Res. 8 Cami ve akantus tasvirli Mezar Taşı (8)

Res. 9 Çiçek tasvirli Mezar Taşı (9)

Res. 10 Çiçek tasvirli Mezar Taşı (10)

Res. 11 Vazoda üsluplaştırılmış Hayat Ağacı tasvirli Mezar Taşı (11)